

aristocratie. De beweging als totaliteit was daarom eerder een actief bondgenootschap van elementen uit *verschillende* sociale klassen en daarin lag wezenlijk de kracht ervan.

Ook over de religieuze en culturele strekking van het orthodoxe protestantisme is verschillend geoordeeld. Verrips schrijft over de dolerende boeren in Ottoland: 'Zij waren van oudsher geneigd om bovennatuurlijke krachten te zien als oorzaak van de (natuur) rampen die hen ten deel vielen. De economische ontwrichting was een teken van het ontsporen van kerk en maatschappij. De strijd om de orthodoxie werd het symbool van hun worsteling met machten, die zij niet konden beheersen. Tegen de blinde marktmechanismen konden zij zich niet verzetten, maar wel tegen het verval der kerk, op lokaal niveau vertegenwoordigd door klassis en konsulent'⁵. Wichers zegt over de sterke nadruk op de zondigheid van de mens het volgende: 'Als reflexie (religieuze projectie) van de onwrikbare rechtvaardigheid sluit de erfzonde zowel aan bij de onvrede met het bestaande, alsook bij het gebrek aan perspectief daar ooit weer uit te komen'⁶. Hij ziet hierin de neerslag van een eeuwenlange onderdrukking van de plattelandsbevolking door feodale heren of stedelijke regenten, met landsheerlijke waardigheid bekleed: in de 'religieuze projectie' kon deze overherigheid worden opgeblazen tot het verpletterende beeld 'van de Here Here wiens souvereiniteit absoluut is en wiens wegen geheel ondoorgrondelijk zijn'⁷. Wichers wijst er dan echter op dat de sociaal-politieke uitwerking tegengestelde vormen kan aannemen: ofwel 'een piëtistisch accent op de afhankelijkheid van de Heer, dat uit kon groeien tot lijdelijkheid', ofwel 'het accent op wat er in de wereld te doen staat, doch waarbij men niet vraagt naar de instellingen van deze wereld (= maatschappelijke orde), daar deze van God gewild zijn'⁸. De ambivalentie tussen lijdelijkheid en activisme wordt door Verrips nog eens in verband gebracht met het onderscheid tussen lokale orthodoxie en nationale strategie: op lokaal niveau ging het om het *behoud* van wat men meende te hebben, terwijl Kuyper op de 'herkerstening der natie' uit was.

-
5. J. Verrips, *En boven de polder de hemel. Een antropologische studie van een Nederlands dorp 1850-1971*, Baarn 1977, 87.
 6. A.J. Wichers, *De oude plattelandsbeschaving. Een sociologische bewustwording van de 'overherigheid'*, Assen 1965, 211-212.
 7. Wichers, *a.w.*, 223.
 8. Wichers, *a.w.*, 215-216.